

RUSEN

RUSYA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ИНСТИТУТ ИССЛЕДОВАНИЯ РОССИИ

ÇARLIK RUSYA'NIN KIRGIZİSTAN'DA İZLEDİĞİ TOPRAK VE GÖÇ POLİTİKASI

Ali Toraman

Ankara
Ocak 2016

ALİ TORAMAN KİMDİR?

Lisans eğitimini Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamlayan Ali Toraman, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları/Orta Asya Araştırmaları Anabilim Dalı'nda yüksek lisans programından mezun oldu. Hâlihazırda aynı üniversite bünyesindeki Genel Türk Tarihi bilim dalında doktora eğitimini sürdürmektedir. Orta Asya üzerine çalışmalar yapan Toraman Rusça, İngilizce, Kırgızca ve Kazakça bilmektedir.

ÇARLIK RUSYA'NIN KIRGIZİSTAN'DA İZLEDİĞİ TOPRAK VE GÖÇ POLİTİKASI

Özet

Çarlık Rusyası, Kırgızistan'ı iki aşamada; ilk etapta kuzey, ikinci etapta güney kısmını istila ettikten sonra burada kendi sömürü düzenini yaratmak için toprak ve göçmenler konusunda birtakım politikalar uyguladı. Bunun için öncelikli olarak yerli halkın elinden toprakları alınıp, daha sonra buraya göç ettirilen Rus ve Ukraynalı köylülere dağıtıldı. Bu dağıtım da adilane bir şekilde yapılmamış, göçmenlere dağıtılmak üzere yerli halkın elindeki verimli ve sulak araziler tercih edilmiştir. Kırgızların yaşam alanları daralmış, kendi memleketlerinde ikinci sınıf insan konumuna düşmüşlerdir.

Topraklara el koymanın yanında göç politikası da Çarlık Rusyasının başka bir sömürü düzeniydi. Çarlık Rusyası, göçmenleri bu topraklara yerleştirerek hem bölgenin Ruslaşmasını hem de yeni aldığı yerlerde kendine yönetim ve düzen için bir dayanak oluşturmayı amaçlamaktaydı. Zira göçmenlere en verimli araziler verilirken aynı zamanda vergiden de muaf tutulmuşlar, ayrıca göçmenlere maddi yardım yapılmış ve bölgede zenginleşmeleri ve söz sahibi olmaları sağlanmıştır.

I. Toprak (Arazi) Politikası

Çarlık Rusyası, Kırgızistan'ı iki aşamada istila etmiştir. Birinci aşama 1856'dan 1867 yılına kadar olan dönemi kapsar ki bu dönemde şimdiki Kırgızistan'ın kuzey kesimleri istila edilmiştir. İkinci aşama ise bu yıllardan 1876-77'ye kadar olan süreçtir. Bu süreç ise şimdiki Kırgızistan'ın güney kesimlerinin istila edilmesini kapsar. Güney Kırgızistan'ın istilasını 1877'de Kurmancan Datka idaresindeki Altay Kırgızlarının boyun eğdirilmesiyle son bulmuştur. Kırgızistan'ın istilasından sonra tüm Türkistan'da olduğu gibi burada da idari, ekonomik, eğitim, arazi vb. alanlarda hızlı bir değişim ve sömürü politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bu sömürü politikalarının birisi de arazi ve toprak politikasıydı.

Rus istilasının hemen öncesinde, XIX. yüzyılın ortasında Kırgızistan'da üç tür arazi vardı. **1- Devlet arazisi**; kanunlarla halka kullanması için verilen ve bundan hazineye vergi alınan, işlenen ve işlenmeyen tüm arazileri ve aynı şekilde meraları içine alan araziydi. **2- Özel araziler**; hukuki kurallarla devletin sadece yüksek arazi sahibinden elde edilebilirdi. Bu arazilere üç yolla sahip olundu; **a)** boş yatan araziye gerektiği şekilde canlandırma ve sulama yoluyla, **b)** devlet yöneticisinden veya bir başkasından satın alma yoluyla, **c)** yönetici tarafından hizmetine karşılık kişiye bağışlanması yoluyla. Mülk arazileri vergisi alınan ve alınmayan olarak ikiye ayrılırdı. **3- Vakıf arazileri**; dini kurum ve din adamlarına verilen arazilerdi. Yerleşime açık ve kapalı olarak ikiye ayrılırdı.¹

Çarlık iktidarından sonra ise ekonomik uğraş alanı göz önüne alınarak Kırgızistan arazisi üçe bölündü. 1- Çiftçilik, 2- Hayvancılık 3- Hayvancılık ve çiftçilik. Bunda şu aralık göz önüne alındı; volostlarda²; çalışan bir erkek başına ortalama 15 baş hayvandan yukarı ve 1 desatina³ ekim alanından az olan yerler göçebelik veya hayvancılıkla bağdaştırıldı. 5 hayvandan az ve 2 desatina ekim alanından fazla olan yerler çiftçilikle bağdaştırıldı. Diğer tüm varyantlar ise çiftçilik-hayvancılık veya hayvancılık-çiftçilik olarak sayıldı.⁴

Çarlığın, Kırgızistan'ı almasının asıl amaçlarından birisi onun izlemiş olduğu sömürgeci arazi siyasetinden anlaşılacaktır.⁵ Kırgızistan'da Çarlık hükümetinin sömürü politikası özellikle arazi sorununun çözümünde kendini açıkça gösterir.⁶ Çünkü Türkistan'da Çarlık iktidarının sağlamaştırılmasında sadece idari yönetimi değil, aynı zamanda yeni bölgedeki milyonlarca yerli halkın kaderiyle ilgili karmaşık ve kritik arazi sorununu da organize etmek gerekiyordu.⁷ Kırgızistan'ın, Rusya'ya ilhak edilmesinin hemen ardından Kırgızistan topraklarına Rus köylülerinin göçü başlamıştı. Göçmenlerin toprak kullanım sistemleri için özel yönetim oluşturuldu, arazi ve toprak incelemeleri yapıldı.⁸ Çar iktidarı göçmen politikasına ek olarak bu bölgede hammadde ve pazar arayışı amacıyla yönelik olarak onun iç politikası, ekonomik durumu, doğal ve iş gücü kaynakları hakkında sağlam bilgilere sahip olma ihtiyacı duydu. Bu

¹Taşmanbet Kenensariyev, *Ekonomiçeskaya Politika Çarskogo Pravitelstva v Kırgızstane vo 2-polovine XIX – načala XX vv.*, Uçkun Yayınları, Bişkek, 2009, s. 12-13.

²Volost: Çarlık döneminde 1000-2000 arasındaki hane sayısından oluşan idari yönetim birimidir.

³Desatina: 2400 m2 lik alan. Bkz; *Sovetskiy Ensiklopediçeskiy Slovar*, "Desatina Maddesi", Moskova 1990, s. 382.

⁴A. A. Sapelkin, *Agrarniye Otnoşeniya v Kırgızii v načale XX. veka (1900-1917 gg.)*, İlim Yayınları, Frunze, 1977, s. 29.

⁵Toktorbek Ömürbekov, *Kırgızstanın Tarihi*, İlim Yayınları, Bişkek, 2011, s. 296.

⁶A. Asankanov, *İstoriya Kırgızistana (s drevneyşih vremen do naşih dney)*, Erkin-Too Yayınevi, Bişkek, 2009, s. 240.

⁷*İstoriya Kırgızskoy SSR*, Cilt II, Kırgız SSC İlimler Akademisi Yayınları, Frunze, 1986, s. 104-105.

⁸O. C. Osmonov, *İstoriya Kırgızistana (s drevneyşih vremen do naşih dney)*, Bişkek, 2005, s. 294; A. Asankanov, a.g.e., s. 240.

amaçla XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kırgızistan'a 250 araştırma gezisi düzenlendi.⁹ Kırgızistan'ın tamamında ve özellikle Issık-Köl bölgesinde bir dizi araştırmalar yapıldı.¹⁰ Çarlık Rusya'sı, Kırgızistan'ın incelenmesi için birçok araştırmacı bilim adamı gönderdi bunların içinde; "Coğrafyacı P. P. Semenov Tyan-Şanskiy, Hayvanbilimci İ. A. Severtsev, Jeolog İ. V. Muşketov, Coğrafyacı ve Botanikçi A. P. Fedçenko, Tarihçi V. V. Bartold, Türkolog V. V. Radlov, Eğitimci Ç. Valihanov" yer aldı.¹¹ Onlar Kırgızistan'ın tarihini, edebiyatını, dilini, etnografisini öğrendiler, o zaman tamamıyla belirsiz olan doğal zenginliklerini, bitkilerini ve canlılar dünyasını incelediler.¹²

Bununla birlikte XX. yüzyılın başında bu bölge için özel araştırma yapıldı. Bu araştırma "İskan Dairesi ve Arazi Bölümü" tarafından çiftçilik için yeni verimli arazilerin belirlenmesi amacıyla yapıldı.¹³ İncelemelerin ardından çarlık yöneticileri su kaynaklarına ve geçiş yollarına yakın, çiftçilik için en uygun ve verimli yerleri yerli halkın elinden alarak Rus ve Ukraynalı göçmenlere verdiler.¹⁴ Göçmenlere verimli ve sulak araziler verilirken yerli halka da kurak araziler kalıyordu. Bu da doğal olarak verimsiz yerlerdeki ekincilikten kâr getirmiyordu. Meselâ 1914 yılında Yedi-Su'da bir ailenin yıllık varidatı, Kırgızlarda 469 ruble iken en verimli yerlerde oturtulan Ruslarda ise 1018 ruble idi. Kırgız, bütçesindeki bu eksikliği hayvan beslemekle kapatmak istese bile, onun da yolu kapanmakta idi.¹⁵ Çünkü hükümet, Kırgızların temel uğraşlarının konar-göçer hayvancılık olduğuna bakmaksızın ekilebilir arazileri ve otlakları yerli halkın elinden aldı. Hayvan yetiştiricileri hayvanları için iyi mera otlakları ararken sık sık konaklama yerlerini değiştirdiler, konaklama alanlarının büyük kısmı geçici olarak boş kaldı. Bu da devlet memurlarına boş arazileri alma vesilesi oldu.¹⁶ Yerli halkın topraklarına el koymanın başka yolu da yerli halka emlak arazilerini satma ve satın alma hakkının verilmesi idi. Fakat toprak satın alma hakkı bir tek Hıristiyan Rus uyruklulara verildi. Yerli halkın arazileri ise devlet arazisi olarak kabul edildi. Bundan maksat yerli halkı araziden yoksun bırakıp, onların elindeki arazileri boş arazi diye ilan etmektir. Bu da Rus ve Ukraynalı göçmen çiftçileri boş yerlere göçürme hakkını doğurdu. İtirazları ve karşı çıkmaları önlemek için de bu araziler devlet arazisi sıfatıyla göçmenlere ebedi kullanma hakkıyla verildi.¹⁷ Bölgenin devlet mülkiyetine tanınan tüm arazi kaynakları Çarlığa hizmet etti, daha sonrasında ise hukuka dayanarak toprak parçalarına göçmen fonu adı altında zorla el koydular.¹⁸ Büyük orandaki verimli ve uygun yerlerdeki araziler göçmenlere dağıtılmak üzere yerli halkın kullanımından kaldırıldı. Bununla birlikte yerli yöneticilerin kendi yararlarına göre ve açıkça kötüye kullanarak vergi almaları yerli halk için felaket oldu.¹⁹ Kırgızlar kendi memleketlerinde ikinci sıraya itildi. Çarlık Rusya'sı bu göç politikasıyla; bir taraftan Kırgızistan'da Rus nüfusunu artırıp sömürü siyasetini onlara dayanarak yürütmeyi amaçlarken, diğer taraftan

⁹A. Manatov, "İstoriçeskiye Znaçeniye İzüçeniya Uçenimi-Puteşestvennikami Kulturi i Bita Kırgızstana v Period Pricoyedineniya k Rossii (seredine XIX-naçala XX vv.)", (Sborhik Materialov Konferentsii-220 Let Pervogo Kırgızskogo Posolstva v Rossiyu), Bildiriler, Cilt I, Kırgız Cumhuriyeti İlimler Akademisi, Bişkek, 2008, s. 107.

¹⁰İ. A. Asanbekoye, C. İ. Asanbekova, M. İ. Asanbekova, "İz İstorii İzüçeniya Prirodı Priissikkula Russkimi İsledovatelemi v Vtoroy Polovine XIX-naçala XX vv.", (Sborhik Materialov Konferentsii-220 Let Pervogo Kırgızskogo Posolstva v Rossiyu), Bildiriler, Cilt I, Kırgız Cumhuriyeti İlimler Akademisi, Bişkek, 2008, s. 39.

¹¹A. Kaan, S. Begaliyev, *Kırgızstandın Tarihi*, Bişkek, 1996, s. 54.

¹²U. Nogoybayev, "Rol Russkih Pereselentsev v Razvitii Kırgızstana", (Sborhik Materialov Konferentsii-220 Let Pervogo Kırgızskogo Posolstva v Rossiyu), Bildiriler, Cilt I, Kırgız Cumhuriyeti İlimler Akademisi, Bişkek 2008, s. 111.

¹³İ. A. Asanbekoye, C. İ. Asanbekova, M. İ. Asanbekova, a.g.m., s. 39.

¹⁴O. C. Osmonov, a.g.e., s. 294; A. Asankanov, a.g.e., s. 240; T. Ömürbekov, a.g.e., s. 296.

¹⁵A. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türk İli Türkistan ve Yakın Tarihi*, Enderun Yayınları, İstanbul, 1981, s. 300.

¹⁶T. Ömürbekov, a.g.e., s. 296; O. C. Osmonov, a.g.e., s. 294; A. Asankanov, a.g.e., s. 240.

¹⁷Sabır Ottokurov, *Kırgızdar XIX Kılımda*, KUU Yayınları, Bişkek, 2003, s. 259.

¹⁸*İstoriya Kırgızskoy SSR*, Cilt II, s. 106.

¹⁹V. YA. Melnikov, "Narodniye Kornı Kırgızsko-Rossiyskoy Diplomatii", (Sborhik Materialov Konferentsii-220 Let Pervogo Kırgızskogo Posolstva v Rossiyu), Bildiriler, Cilt I, Kırgız Cumhuriyeti İlimler Akademisi, Bişkek, 2008, s. 167.

Rusya'nın merkez bölgelerindeki tarım problemini çözmek ve Rus çiftçilerinin arazi için mücadelelerini önlemek amacıyla onlara yeni yerler vermeyi planlamıştı.²⁰ Çünkü sadece 1897-1917 yılları arasında Rusya'nın Avrupa kısmının nüfusu iki kat artmıştı. Bazı bölgelerdeki iş gücü fazlalığı % 76'ya kadar çıkmıştı. On binlerce köylü iş bulma imkanını kaybediyordu.²¹

Çarlık yönetimi 1867-1891 yıllarındaki yönetmelikle tüm göçebe topraklarının devlet malı olarak tanınmasını kabul ederken aynı zamanda göçebelerin ve yarı göçebelerin tüm yerleşim alanları yaylak ve kışlak olarak bölündü. Mevzuatın ortak kullanım formu araziye yazlık ve kışlık olarak veya uyezd ve çiftlik arazisinin kışlık ve kültürel kullanım ilişkisine göre ayırarak devlet temelinde belli yasalara göre belirledi.²² Aynı zamanda Rus istilasından önce şahıslara ait olan mülk arazi ve kurumlara ait vakıf arazi de kaldırıldı.²³ 1886 ve 1891 yönetmelikleri boyunca kışlık ve kültür arazisini volostlar, köy halkı ve farklı işletmeler arasında dağıtma hakkı, özel bir toplantıyla feodal ve varlıklı nüfusun sözcüsü olan volostlardan ve köylerden seçilen insanlara verildi. Doğal olarak arazi ihtilafı da onların lehine çözüldü.²⁴

Bu feodaller toprakları kiraya verme hakkına da sahipti. Belli bir para karşılığı topraklar yerli halkın kullanım için kiralanırdı²⁵, kira ücretini de Çarlık kanunlarına göre kendine alırlardı. Kiraya verilen topraklar içinde ise sadece göçebelerin kışlık konaklama toprakları yer aldı ve buralar 30 yıllığına kadar kiralandı.²⁶ Toprakların bu şekilde kiralanması fakir halkı topraksız bıraktı. Örneğin; büyük manaplardan²⁷ biri olan Özbek'in oğlu, Bişkek sakinlerine 300 desatina çayırık alan kiraladı ve karşılığında 800 ruble aldı, bunun sonucunda Kırgız boylarından bazıları çayırızsız kaldı. 1912 yılında Prjevalsk uyezdinin²⁸ sadece bir volostunda Kurmentinsk'te manaplar tarafından 1099 desatina alan göçmenlere kiraya verildi, yerli halk ise topraksız kaldı. Gelirleri de her zaman olduğu gibi feodallerin yararına kullanıldı. Verimli arazilerden yoksun bırakılan yerli halk kölelik koşulları olan feodallerden toprak kiralamaya ihtiyaç duydular. Sıklıkla da önceleri kendilerine ait olan mera alanlarını kiralandılar. Yerli halk bunun hakkındaki şikayetlerini Cumgalsk volostunda 10 Ekim 1911'de şu şekilde dile getirdiler: "*Bizim hayvanlarımız otlak yetersizliğinden dolayı yavaş yavaş yok olmaya başladı ve sonunda biz kendi topraklarımızı kiralamak ve büyük paralar ödemek zorunda kaldık.*" Zira bu volostta 1910 başlarında 2269 desatina arazi yıllık 3000 rubleye kiralanmıştı. Çoğunlukla bir feodalden bir sezonluğuna arazi kiralayan fakir birisi bu arazisini sahibinin iş aletleriyle işlerdi. Bazen de arazi sahibi kiraladığı arazi karşılığında süt, kımız gibi şeyler alırdı. Bunun ürün karşılığı yapıldığı da olurdu, bu durumda arazi sahibi ürünün yarısını alırdı. Nadiren de olsa ürünün üçte birinin toprağı kiralayan fakire kaldığı olurdu. Buradan anlaşıldığına göre toprakların genel kullanımını kısmen büyük hayvan sahibi olan feodallerin sorumluluğundaydı. Zengin ve manaplar en iyi toprak parçalarına sahiptiler. Bu da toprakların formalite olarak topluma ait olduğunu, fakat fiili olarak kullanımının feodallerin elinde olduğuna şahitlik eder. Toplumun ve çiftliklerin kullanımına ise kurak araziler kaldı. Platoluk alanlardan ve dağ eteklerinden genellikle fakir çiftlikler faydalandılar. Köy toplumunun her üyesi, kurak alanlardan istediği boş bir toprak parçasını

²⁰Muratbek Koşoyev, *Kırgız Eli Tarihi Çana Ruhı*, Bişkek, 2006, s. 182-183.

²¹N. S. Eşimbekova, *İstoriçeskiye Osobennosti Evolyutsii Duhovnoy Kulturi Kırgızov*, KRSU Yayınları, Bişkek, 2007, s. 125.

²²*İstoriya Kırgızskoy SSR*, Cilt II, s. 104-105; T. Ömürbekov, a.g.e., s. 296.

²³T. Ömürbekov, a.g.e., s. 296.

²⁴*İstoriya Kırgızskoy SSR*, Cilt II, s. 104-105; T. Ömürbekov, a.g.e., s. 296.

²⁵Kuşbek Usenbayev, *Obşestvenno - Ekonomičeskoye Otnoşeniye Kırgızov Vtoraya Polovina XIX – Naçalo XX vv.*, İlim Yayınları, Frunze, 1963, s. 100-112.

²⁶S. İlyasov, *Zemelniye Otnoşeniya v Kırgızii v Kontse XIX – Naçale XX v.*, Kırgız SSR İlimler Akademisi Yayınları, Frunze, 1963, s. 45, 313, 314.

²⁷Manap: O dönemde Kırgızlar arasında boy başkanlarına manap ismi verilirdi.

²⁸Uyezd: birkaç volostu içine alan idari yönetim birimidir.

işleyebilirdi. Çarlığın bu uygulamaları feodallerin daha da güçlenerek verimli arazilere sahip olmalarına neden olurken fakir insanların da iyice ezilmelerine sebep oldu. Toprakların genel kullanım düzeni emekçi köylüleri sömürmek için elverişli şartlar yarattı.²⁹

Toprakların kiraya verilmesi, yerli halkın elinden topraklarının alınması amacına yönelik olduğu gibi, göçmenlere toprak sağlama amacını da güdüyordu.³⁰

Bunların yanı sıra özel mülkiyete ait topraklar da vardı. Bunlar genellikle bireylere ait çiftliklerin kullanımında olan topraklardı ve babadan erkek çocuğa miras olarak kalabilirdi. Bu miras olarak kalan topraklar oğullar arasında eşit olarak bölünürdü. Çoğu durumlarda henüz baba haytayken, evli olan büyük oğullar ayrı hanelere bölünürlerdi. Küçük oğul ise babasının ölümüne kadar onunla kalırdı ve tek mirasçı olurdu. Kız çocukları ise miras hakkına sahip değillerdi, mirastan pay almazlardı, fakat sadece bir durumda; eğer bekarsa o zaman mirastan bir erkeğe düşen payın yansı kadarını alırdı. Eğer ölenin arkasında miras bırakacağı oğul ve kızı yoksa o zaman miras hakkı yakın akrabalarına geçerdi. Özel mülkiyette olan bu topraklar serbestçe satılabilir ve satın alınabilirdi.³¹

II. Göçmen Politikası

Rus köylü göçmenlerin ilk büyük sömürgeci hareketleri Kırgızistan'ın kuzeyinde; Çüy ve Issık-Köl bölgelerinde 1860-1870 yıllarında, Talas vadisinde 1880-1890'da ortaya çıktı. Kırgızistan'ın güneyinde ise 1890-1900 yıllarında gerçekleşti. İkinci büyük Rus köylüleri göç hareketi ise birinci Rus Devriminden (1905-1907) sonra gerçekleşti. Bu şekildeki oluşumla 1915'e kadar Kırgızistan'ın tüm bölgelerine Rus köylü göçmenleri yerleştirildi.³² Göçmenlerden her bir aileye toprak bölünüp verildi, ayrıca Çarlık hükümeti bu göçüp gelenlere para yardımı yapıp, onları vergiden muaf tuttu.³³ Her bir göçmene (erkek nüfus başına) 15 desatina toprak (30 desatine vermesi kararlaştırılmış, bunun 15 desatınası yedek olarak ayrılmıştır, ilk kullanım olarak 15 desatina verildi) ve 100 ruble para dağıtıldı.³⁴ Kısa zamanda Rus göçmenler arasından zenginleşenler oldu ve bir süre sonra toplum arasında bölünmeler yaşandı, Ruslar, Kırgızları ikinci sınıf insan olarak görmeye başladılar ve "Tüzemliler" diye adlandırdılar, Kırgızlar ise Ruslara "Gayrimüslim" derlerdi.³⁵

Reform sonrası dönemdeki göçmen sorunu hükümetin odak noktası oldu. Çarlığın göç politikası birkaç etaptan oluştu. İlk dönemlerde iktidar kendi iç durumunun ekonomik ve politik çıkarına uygun olarak göç hareketini teşvik ederken daha sonra sınırlandırdı ve engelledi. Bölgeye köylü göçmenlerin süratle yerleştirilmesi hedefiyle ve burada varlıklı işletmelerin büyük ve sağlam bir tabakasını oluşturma umuduyla Çarlık idaresi ilk başlarda büyük ebatlı arazi taksimi yapmayı temel edindi. Göçmenler tüm vergi ve yükümlülükten hariç tutuldu. Türkistan'da Çarlığın sosyal dayanağı olan kulakları³⁶ kurmak için kredi ve diğer tüm gerekli

²⁹Kuşbek Usenbayev, a.g.e., s. 100-112.

³⁰B. A. Mambetova, "İstoriya Pereseleniya i Pazmişennaya Ukrainskogo Nasalennya na Teritorii Kirgizstanu", Ukrainitsi v Kirgizstane, Cilt I, Kirgizistan-Rusya Slovyanskiy Üniversitesi Yayınları, Bişkek 2003, s. 85.

³¹Kuşbek Usenbayev, a.g.e., s. 114, 118.

³²D. Aytmambetov, *Kultura Kirgizskogo Naroda Bo Btoroy Polovine XIX i Naçale XX v.*, İlim Yayınları, Frunze, 1967, s. 22.

³³Sabır Öttokurov, a.g.e., s. 221-222.

³⁴YE. İ. Helimskiy, "Pereselençeskoye Dvijeniye i Formirovaniye Ukrainskoy Diaspori v Kirgizstane (60-90-e godı XIX veka)", Ukrainitsi v Kirgizstane, Cilt I, Kirgizistan-Rusya Slovyanskiy Üniversitesi Yayınları, Bişkek 2003, s. 79; N. Gavrilov, *Pereselençeskoye Delo v Turkestanskoy Kraye (Oblasti Sır-Darinskaya, Samaikandskaya i Fergandskaya)*, San-Petersburg, 1911, s. 2.

³⁵Sabır Öttokurov, a.g.e., s. 221-222.

³⁶Kulak: Varlıklı, zengin Rus köylüsü.

şartlar sağlanarak göçmenler desteklendi.³⁷ Çarlık yönetimi Issık-Köl ve Çüy bölgelerinde kendi iktidarını sağlamlaştırmak için varlıklı köylülerden amaca yönelik bir tabaka oluşturmaya çalıştı.³⁸ Her köylü göçmene ilk başta 30 desatina toprak verilmesi, 15 yıl vergiden ve askerlikten muaf tutulması da bu amaçla yapıldı. Sadece Bişkek ve Prjevalskiy uyezdlarında 1896 yılında 26 Rus köyü ortaya çıktı, 1980 yılına göre de göçmen sayıları iki kat arttı.³⁹ Henüz 1884 yılında Kırgızistan'daki göçmen sayısı 15,000'e çıkmıştı, 1985'e gelindiğinde bu sayı 35,569'a ulaştı.⁴⁰ Vergi ve askerlikteki ayrıcalık aynı zamanda Almanlara da uygulandı. 1879'dan itibaren Almanlar da göçüp yerleşmeye başladı. Almanlar, Türkistan Genel Valisi Von Kaufman'a başvurarak her türlü devlet hizmeti, askerlik ve vergiden muaf tutulmalarını istediler. Kaufman da bu isteklerini kabul ederek onlarında diğer Rus ve Ukraynalı göçmenler gibi bu yükümlülüklerden muaf tutulmalarını bildirdi.⁴¹

1865 yılından itibaren başlayan ülkenin bu sö-mürgeleştirilme hareketi belirli bir şekilde hızlandırıldı. Sömürgeleştirme, belirli bölgelerle sınırlı değildi. Rus askerî ve iktisadî menfaatlerinin bulunduğu her toprak parçasına el konuluyordu. Bu nedenle 1867'den sonra, mesela Issık-Köl Havzası'nın Ruslarla iskân edilmesine gayret gösterildi. Issık-Köl Havzası'nın Rus göçmenlerle iskânı, Rusya'ya, ilerde Doğu Türkistan'da yürütülecek siyaset bakımından stratejik çıkarlar sağlayabilirdi. Türkistan'a gelip yerleşen göçmen ailelerin de % 90,9'u parasız; % 36,7'si de malî mülkü olmayan kimselerdi.⁴² Zaten gelenlerin çoğunun yerleşmesi de bundandı, çünkü bir kısım parası olanlar tekrar gitmişlerdi.⁴³

Kırgızistan'ın merkezine yapılan göçlerle kısa zamanda Lebedinovskiy, Belevodskiy, Preobrajenskiy, Teplokluçenskiy v.b. yerleşimler peyda oldu. 1885'de Issık-Köl uyezdiine artık 6, Bişkek'te 10 Rus yerleşimi vardı. 1870-80'li yıllarda göçmenler Talas vadisine yönlendirildi, orada Voznosenskiy, Dimitriyevskiy, Pokrovskiy, Nikolayevskiy köyleri ortaya çıktı. Yüzyılın sonlarında özellikle 90'lı yıllarda göçmenlerin sayısı çoğaldı. İlk Rus kasabası XIX. yüzyılın sonunda, 1905'te Rus köylülerinin kasabasının artık 25'e kadar yer aldığı Kırgızistan'ın güneyinde ortaya çıktı.⁴⁴ 1868-1883 yılları arasında 36 Rus yerleşimi ve 2500 de Rus aile mevcuttu.⁴⁵ Çarlık hükümeti yine 1905'te "Göçmenler Yönetimi" adında yönetmelik hazırladı. Bu yönetmelikle 1916'ya kadar Issık-Köl, Karakol ve Bişkek'teki verimli tarım arazilerini Rus göçmenlere dağıtıldı.⁴⁶ Rus göçmenleri yerleştirilirken, yerli çiftçilerin tarla ve otlakları zapt olunur, evleri işgal edilir ve kendileri de çöl-lere kovulurdu. Bazen böylelikle gasp olunan yerler Ruslar tarafından tamamen ekilmez, mahsulât da evvelki ahalinin aldığı mahsule göre az olurdu. Bu müstevli Ruslar işgal ettikleri, yerleri yerli Türklere, Kazak-Kırgızlara kiraya vermediği daha kârlı buluyorlardı.

1910 yılında Yedi-Su'da 5100 aile (yani 30.000 kadar nüfus) olan Kazak ve Kırgız'ın evi yıkılıp, 250.000 desatina toprak vahşicesine gasp olunmuş ve kendileri yerlerinden kovulup sahraya atılmışlar; tarla ve otlakları her aileye 40 desatinadan, 6.500 kadar aileden ibaret Rus göçmenlerine verilmiştir. Bu hâdise sırasında yapılan vahşetlerin tüyler ürpertici bir şekilde

³⁷ *İstoriya Kirgizskoy SSR*, Cilt II, s. 106.

³⁸ O. C. Osmonov, a.g.e., s. 294.

³⁹ A. Asankanov, a.g.e., s. 240.

⁴⁰ YE. İ. Helimskiy, a.g.m., s. 79.

⁴¹ Sabır Öttokurov, a.g.e., s. 224-225.

⁴² Baymirza Hayit, *Türkistan Rusya ile Çin Arasında*, Otağ Yayınları, İstanbul, 1975, s. 161.

⁴³ B. Camgerçinov, V. P. Şercetobitov, A. K. Kanimetov, *İstoriya Kirgizii*, Kırgız SSR MEB Yayınları, Frunze, 1967, s. 70-71.

⁴⁴ S. İlyasov, a.g.e., s. 129.

⁴⁵ Muratbek Koşoyev, a.g.e., s. 182.

⁴⁶ A. Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 290.

olduğunu, Rusların kendileri de itiraf ediyorlar. Yedi-Su vilâyetinin ancak Bişkek tümeninde yerli aha-liden 3595 desatina yer, göçmen aileleri için gasp edildi. Halbuki Ruslardan ancak 2008 aile yerleşip, o kadar toprağın ancak % 38 kadarından istifade ettiler. Böyle pek lüzumsuz surette işgal ve gasp ilerideki göçler için yapıyordu yahut bir toprak aç gözlülüğü neticesi idi.⁴⁷ Rusya'dan gelenler arasında sadece Ruslar değil aynı zamanda Ukraynalılar da vardı. 1897'de Ukraynalılar, Kırgızistan nüfusunun % 1,5 - % 1,7'sini veya 12,600 insanı oluşturuyordu. Aslında 1860-1897 yılları arasında Kırgızistan'a gelen toplam Ukraynalı sayısı 8,000 idi. Geri kalan 4,000 ise artık Kırgızistan'da dünyaya gelen Ukraynalılardı. 1917'ye gelindiğinde ise artık bu sayı 47,400 idi.⁴⁸ Yedi-Su bölgesinde XX. yüzyılın ilk 10 yılına kadar Rus ve Ukraynalıların sayısı artık 200 bin idi. Rus ve Ukraynalılara ek olarak Dunganlar da göçüp gelmeye başladılar. Dunganlarla birlikte Uygurlar⁴⁹ da batı Çin'den göç etmeye başladılar. Şen-si eyaletindeki Dungan isyanı (1862-1877) bastırıldıktan sonra çok sayıda Dungan, Rus uyruğunu kabul etmeye karar verdiler ve birkaç kabile halinde sınırı geçtiler. Dunganların ve Uygurların sonraki göç etabı 1890'lı yıllarda Petetburg yolu boyundaki, Rusya tarafından istila edilen İliyskiy bölgesine oldu ve Çine geri gönderildiler. O zaman Dungan ve Uygurların bir bölümü Rusya uyruğunda kalmaya karar vererek Yedisu bölgesine göç ettiler. Dungan gurubu Tokmok uyezdine yerleşip, orada Aleksandrovka köyünü oluştururken diğerleri Pişpek ve Sokuluk'ta kaldılar. Böylece Kırgız nüfusu çok uluslu hale geldi. Bölgenin Kırgız kökenli nüfusunun yanı sıra buraya Rus, Ukraynalı, Uygur, Dungan, Kazak, Rusya'nın Avrupa kısmından göç eden Alman ve Tatarlar, komşu bölgelerden göç eden Özbekler yerleştiler.⁵⁰

Tüm bu göçmen ve toprak politikaları yerli halkı fakirleştirdi. Örneğin; 1911-1912 yılında, Çu Irmağı'nın aşağı bölümündeki dört Kırgız-Kazak nahiyesiyle oradaki Rus nahiyeleri arasında, aşağı yukarı aynı ölçü ile bir karşılaştırma yapılmış ve şu nispetler elde edilmiştir;

	Yoksul	Orta	Zengin
Kırgızlarda;	% 68	% 19	% 13
Ruslarda;	% 29	% 25	% 46

Göçebe Türkleri böyle yavaş yavaş artan bir sefaletle sürükleyen bu durum, kanunla yaratılmıştı.⁵¹

Türkistan'da uygulamış olduğu sömürü siyaseti yardımı ile Rusya, Türkistan'ı tam bir Rus vilâyeti haline getirmek istiyordu. Türkistan'ın istilâ edilmesinin önemli sebeplerinden biri, iktisadî zenginliklerini (yeraltı servetleri, ziraat ve hayvancılık, bunlar arasında pamuk, ipek ve karakul kürkü vb.) Rus devlet menfaatleri uğrunda kullanmaktı. Nitekim Rus Hükümeti, iktisadî politika konusunda lüzumuna kani olduğu tedbirleri almaktan geri kalmadı.⁵² Bununla birlikte yerli halka karşı açık bir düşmanlık da vardı. Zira 1907 yılı martında Rusya ziraat departmanının (umum müdürlüğü) başmüdürü meşhur Kriukov "Rusya Ziraat Baş İdaresi" meclisinde; "Kazak-Kırgızlar Çingiz ve Temürlerin torunlarıdır, bunlar imha edilmelidir" demişti. Aynı yıl Devlet Dumasının en nüfuzlu milliyetçi âzası İkinci Markov, muhaceret komisyonunun ilk kânundaki

⁴⁷A. Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 290.

⁴⁸YE. P. Şulga, "Dinamika Çislennosti Ukrainskoy Diaspori v Kirgizstane", Ukrainstı v Kirgizstane, Cilt I, Kırgızistan-Rusya Slavyan Üniversitesi Yayınları, Bişkek 2003, s. 99-100.

⁴⁹Sabır Ottokurov, a.g.e., s. 221-224.

⁵⁰B. Camgerçinov, V. P. Şercetobitov, A. K. Kanimetov, a.g.e., s. 70-71.

⁵¹A. Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 311.

⁵²Baymirza Hayit, a.g.e., s. 163.

celsesinde, aynı sözleri şu şekilde tekrar ederek, "Kazak-Kırgızlar Çingiz ve Temürün torunlarıdır. Bunun için, Amerika Kızılderililerine ne gibi muamele yapılmışsa, biz de Kazak-Kırgızlara öyle muamelede bulunmalıyız" demiştir.⁵³

Arazinin önemli bölümü, çar memurlarının, girişimcilerin, kulakların, varlıklı Kazakların, Kırgız zenginlerinin ve manaplarının, çarlığa dayanan güvenilir hizmetlilerin payına düştü. Topraksız Kırgızların büyük bölümü tarım işçisine dönüştü ve zengin, manap, kulak, çar memurlarına rençperlik ettiler.⁵⁴

Rusların savaşa giden köylü erkeğinin toprağında çalışması için komşu köyde yaşayan Kırgızlar görevlendirilirdi ve bir zamanlar bu toprakların sahibi durumundaki yerli halk için bu çok acı bir durumdu. Rus'un bütün işlerini bir Kırgız yapmak zorundaydı. Toprağı sürmek, ekmek, sulamak, toplamak ve Rus sahibine hiç zarara uğratmadan bütün mahsulü teslim etmek mecburi bir vazifeydi.⁵⁵ Kırgızlar kendi aralarında her volosttan birilerini savaşa giden Rus ailelerine yardım etmeye gönderiyorlardı. Bazı yerlerde işçi göndermeyip Rus kadınlarına para verip kurtuluyorlardı (18-35 som). Bu bedava işçilere olan muamele Samsonovka köyü örneğinde olduğu gibi o kadar kötüydü ki; hatta burada bizzat Rus idarecileri, Rus kadınlarını, Kırgız işçilerinin hiç olmazsa karnını doyurması için zor ikna edebilmişti.⁵⁶

Çüy Vadisindeki Panfilov kolhozundan 1896 doğumlu molla Mergenbaev Meder hatıralarında yaşadıklarını şöyle anlatıyor: "Çar'ın adamları Kırgızları çok aşağıda görüyordu. İnsan yerine koymadılar. Ruslar Tokmak'a gelen Kırgızların malına mülküne onları döverek zorla el koyuyorlardı. Bu tip olaylar 1916'ya yakın yıllarda çok sıklaşmıştı."⁵⁷

Kemin bölgesindeki Lenin kolhozundan 1895 doğumlu Karabaev Toktaalı ise yaşadıklarını şöyle anlatıyor; "*Tölögön ve Seksenalı adlı Kırgızlar yaylaya giderken nehrin suyu çoğaldığından dolayı Rusların köprüsünden geçerler. Ruslar bizim köprümüzden geçtiniz diye, 12 yilkıların alıp vermezler. Buna sinirlenen Cunuş adlı genç 12 yilkıya karşılık Rusların 6 öküzünü alır. 2 Rus peşinden gelip ateş edip öldürür. Kırgız genci öldürdüğü için o Rus'u kimse cezalandırmadı. Bu olay 1916 yılında yaşandı. Rusların böyle davranışları Kırgızların dayanma gücünü bitirmiştir.*"⁵⁸ Bu şekildeki olaylarla halkın memnuniyetsizliği iyice arttı.

⁵³A. Zeki Velidi Togan, a.g.e., s. 305.

⁵⁴B. Camgerçinov, V. P. Şercitobitov, A. K. Kanimetov, a.g.e., s. 70-71.

⁵⁵T. Ömürbekov, a.g.e., s. 177.

⁵⁶Grigoriy İsaakoviç Brovdo, "Vosstanie Kirgiz v 1916 g.", Vosstanie Kirgiz i Kazahov v 1916 Godu, ASABA Yayınları, Bişkek, 1996, s.102.

⁵⁷Ludmila V. Lesnaya, 1916-cılkı Kırgızstandağı Kötörülüş, İlim Yayınları, Bişkek, 1996, s. 223.

⁵⁸Ludmila V. Lesnaya, a.g.e., s. 229.

KAYNAKÇA

ASANBEKOYE, İ. A., ASANBEKOVA, C. İ., ASANBEKOVA, M. İ., "İz İstorii İzüçeniya Prirodi Priissikkula Russkimi İsledovatelemi v Vtoroy Polovine XIX - naçale XX vv.", Sborhik Materialov Konferentsii-220 Let Pervogo Kirgizskogo Posolstva v Rossiyu, Bildiriler, Cilt I, Kirgiz Cumhuriyeti İlimler Akademisi, Bişkek, 2008.

ASANKANOV A., İstoriya Kirgizistana (s drevneysih vremen do naših dney), Erkin-Too Yayınevi, Bişkek, 2009.

AYTMAMBETOV, D., Kultura Kirgizskogo Naroda Bo Btoroy Polovine XIX i Naçale XX v., İlim Yayınları, Frunze, 1967.

BROYDO, Grigoriy İsaakoviç, "Vosstanie Kirgiz v 1916 g.", Vosstanie Kirgiz i Kazahov v 1916 Godu, ASABA Yayınları, Bişkek 1996.

CAMGERÇİNOV, B., ŞERCTOBİTOV, V. P., KANİMETOV, A. K., İstoriya Kirgizii, Kirgiz SSR MEB Yayınları, Frunze, 1967.

EŞİMBEKOVA, N. S., İstoriçeskiye Osobennosti Evolyutsii Duhovnoy Kulturi Kirgizov, KRSU Yayınları, Bişkek, 2007.

HAYİT Baymirza, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, Otağ Yayınları, İstanbul, 1975.

HELİMSKİY, YE. İ., "Pereselençeskoye Dvijenije i Formirovaniye Ukrainskoy Diaspori v Kirgizstane (60-90-e godi XIX veka)", Ukraintsı v Kirgizstane, Cilt I, Kirgizistan-Rusya Slovyanskiy Üiversitesi Yayınları, Bişkek 2003, s. 79; N. Gavrilov, Pereselençeskoye Delo v Turkestanskom Kraye (Oblasti Sır-Darinskaya, Samarkandskaya i Fergandskaya), San-Petersburg, 1911.

İLYASOV, S., Zemelniye Otnoşeniya v Kirgizii v Kontse XIX – Naçale XX v., Kirgiz SSR İlimler Akademisi Yayınları, Frunze, 1963.

İstoriya Kirgizskoy SSR, Cilt II, Kirgiz SSC İlimler Akademisi Yayınları, Frunze, 1986.

KAAN, A., BEGALİYEV, S., Kirgizstandın Tarihi, Bişkek, 1996.

KENENSARİYEV, Taşmanbet, Ekonomiçeskaya Politika Çarskogo Pravitelstva v Kirgizstane vo 2-polovine XIX – naçala XX vv., Uçkun Yayıncılık, Bişkek, 2009.

KOŞOYEV, Muratbek, Kirgiz Eli Tarihi Cana Ruhu, Bişkek, 2006.

LESNAYA, Ludmila V., 1916-cılık Kirgizstandağı Kötörülüş, İlim Yayınları, Bişkek, 1996.

MAMBETOVA, B. A., "İstoriya Pereseleniya i Pazmişennaya Ukrainskogo Nasalennya na Teritorii Kirgizstanu", Ukraintsı v Kirgizstane, Cilt I, Kirgizistan-Rusya Slovyanskiy Üiversitesi Yayınları, Bişkek, 2003.

MANATOV, A., "İstoriçeskiye Znaçeniye İzüçeniya Uçenimi-Puteşestvennikami Kulturi i Bita Kirgizstana v Period Pricoyedineniya k Rossiyu (seredine XIX-naçala XX vv.)", Sborhik Materialov Konferentsii-220 Let Pervogo Kirgizskogo Posolstva v Rossiyu, Bildiriler, Cilt I, Kirgiz Cumhuriyeti İlimler Akademisi, Bişkek 2008.

MELNİKOV, V. YA., "Narodniye Kornı Kirgizsko-Rossiyskoy Diplomatii", Sborhik Materialov Konferentsii-220 Let Pervogo Kirgizskogo Posolstva v Rossiyu, Bildiriler, Cilt I, Kirgiz

Cumhuriyeti İlimler Akademisi, Bişkek 2008.

NOGOYBAYEV, U., "Rol Russkih Pereselentsev v Razvitii Kirgizstana", Sbornik Materialov Konferentsii-220 Let Pervogo Kirgizskogo Posolstva v Rossiyu, Bildiriler, Cilt I, Kirgiz Cumhuriyeti İlimler Akademisi, Bişkek, 2008.

OSMONOV, D. C., İstoriya Kirgizstana (s drevneyşih vremen do naših dney), Bişkek, 2005.

OTTOKUROV, Sabır, Kirgizdar XIX Kılımda, KUU Yayıncılık, Bişkek, 2003.

ÖMÜRBEKOV, Toktorbek, Kirgizstandın Tarihi, İlim Yayınları, Bişkek, 2011.

SAPELKİN, A. A., Agrarniye Otnoşeniya v Kirgizii v načale XX. veka (1900-1917 gg.), İlim Yayınları, Frunze, 1977.

Sovetskiy Ensiklopedičeskiy Slovar, Moskova, 1990.

ŞULGA, YE. P., "Dinamika Çislennosti Ukrainskoy Diasporı v Kirgizstane", Ukrainsı v Kirgizstane, Cilt I, Kirgizistan-Rusya Slavyanskiy Üniversitesi Yayınları, Bişkek 2003.

TOGAN, A. Zeki Velidi, Bugünkü Türk İli Türkistan ve Yakın Tarihi, Enderun Yayınları, İstanbul, 1981.

USENBAYEV, Kuşbek, Obşestvenno - Ekonomičeskoye Otnoşeniye Kirgizov Vtoraya Polovina XIX – Naçalo XX vv., İlim Yayınları, Frunze, 1980